

ЛЕКЦІЯ 3

ТРИ РОЗШИРЕННЯ ЄС У 21 СТОЛІТТІ

1. Падіння Берлінської стіни – нова карта Європи.
2. Програми підтримки ЄС для Центральної та Східної Європи.
3. Копенгагенські критерії членства в ЄС. Процес переговорів між ЄС та країнами-кандидатами.
4. П'яте та шосте розширення: виклики, результати та перспективи.
5. Хорватія - останнє розширення ЄС.
6. Brexit – вихід Великої Британії з ЄС.

1. Падіння Берлінської стіни – нова карта Європи

У середині 1980-х у СРСР почалася перебудова, що позначилася також на прагненні країн так званого «соціалістичного блоку» Центральної та Східної Європи (далі – ЦСЄ) до самовизначення, бажанні проведенні демократичних і ринкових реформ.

Ситуація в Німецькій Демократичній Республіці (далі – НДР) стає дуже напруженою, але її керівництво НДР достатньо довгий час намагалося робити вигляд, що все спокійно, незважаючи на заклики Михайла Горбачова до реформ у НДР. Голова партії та уряду НДР Еріх Хонеккер був змушений поступитися владою у 1989 р. Егону Кренц, який обіцяв народу швидкі реформи. Але народ вже втомився чекати. 4 листопада в Берліні на площі Александерплатц збирається близько 400 тисяч демонстрантів. Народ вимагає відставки уряду, вільних виборів та свободи слова.

9 листопада 1989 р. на прес-конференції, що проводиться СЄПН, у відповідь на питання кореспондента італійського інформаційного агентства ANSA Ерманн про новий порядок виїзду громадян Східної Німеччини з країни, партійний чиновник Гюнтер Шабовське заявив, що ухвалюється новий закон, який дозволить жителям НДР їздити за кордон. «Коли ж він набере чинності?» - раптом пролунав голос із залу. Г. Шабовське відповів: «Набере наскільки я знаю ...з цього моменту».

Ця новина миттєво облетіла весь Східний Берлін. І в цей же день багато жителів міста вирушили до Берлінської стіни, щоб з'ясувати все досконально самим. Прикордонники, які ще нічого не чули про нові правила виїзду, намагалися перекрити дорогу. Однак незабаром були змушені відступити і відкрити проходи.

Саме цей день у подальшому і будуть вважати в усьому світі днем падіння Берлінської стіни – символом свободи та закінченням «Холодної війни».

Фото: падіння Берлінської стіни

Об'єднання Німеччини вже стало не просто внутрішньою справою німців. За підсумками виборів НДР у березні 1990 р. перемогли східнонімецькі християнські демократи. Їхній лідер Лотар де Мезьєр стає головою уряду НДР. У середині травня

Гельмут Коль, канцлер ФРН, і Лотар де Мезьєр підписують договір про створення єдиного економічного простору. І в травні у м. Бонн починаються переговори за формулою «2 плюс 4» за участю обох німецьких держав і чотирьох держав-переможниць: СРСР, США, Франції та Великобританії.

Фото: Берлінська стіна і Бранденбурзькі ворота

На наступній зустрічі в Железноводську 16 липня 1990 Гельмут Коль, канцлер ФРН, і Михайло Горбачов, Генеральний секретар ЦК КПСС СРСР, домовляються з усіх спірних пунктів. М. Горбачов погоджується на входження об'єднаної Німеччини в НАТО. Визначається термін виведення радянських військ з території НДР. У свою чергу, уряд ФРН бере на себе зобов'язання в рамках економічної співпраці з Радянським Союзом. Німеччина визнає кордони західної Польщі по р. Одеру і р. Нейсі.

Фото: Михайло Горбачов, Генеральний секретар ЦК КПСС СРСР та Гельмут Коль, канцлер ФРН

Врешті 3 жовтня 1990 р. НДР приєднується до зони дії Основного закону ФРН. **Тобто, Німеччина остаточно стає єдиною країною.**

Держави ЦСЄ після закінчення «холодної війни» і перших вільних виборів 1989–1990-х рр. почали формувати свої зовнішньополітичні пріоритети, проголосивши «повернення до Європи» основним напрямком зовнішньої політики. Вони почали процес демократичних і ринкових трансформацій і звернулися до ЄС не лише за фінансовою підтримкою, доступом до ринку та технічною допомогою, але і за визнанням своєї «європейськості».

Таким чином, після падіння Берлінської стіни процес об'єднання в Європі отримав нові історичні можливості. ЄС мав можливість та відповідальність допомагати сусіднім країнам розвиватися економічно та демократично, одночасно сприяючи стабільності та безпеці на всьому континенті та сприяючи загальноєвропейській інтеграції.

2. Програми підтримки ЄС для Центральної та Східної Європи

Системні реформи в постсоціалістичних державах ЦСЄ, незважаючи на певні труднощі, відбувалися під увагою та контролем з боку ЄС. ЄС використовував різні інструменти, у тому числі фінансові, для реалізації стратегії розширення на Схід. Відомо,

що впродовж усього періоду підготовки до вступу, держави ЦСЄ отримували значну фінансову допомогу з його фондів ЄС, таких як PHARE, SAPARD, ISPA.

PHARE Programme (Програма Співтовариств допомоги державам Центральної та Східної Європи) – це головний фінансовий інструмент перед вступною стратегією для держав Центральної та Східної Європи, які подали заявки на членство в ЄС. Ця програма була заснована Постановою Ради ЄС № 3906/89 від 18 грудня 1989 р. «Про економічну допомогу Республіці Угорщині та Польській Народній Республіці». У статті 2 Постанови відзначалося, що сума ресурсів Співтовариства, що необхідна для виконання мети Постанови, становила 300 мільйонів ЕКЮ на період до 31 грудня 1990 р.

Допомога мала використовуватися головним чином для підтримки процесу реформ в Польщі та Угорщині, зокрема шляхом фінансування або участі у фінансових проектах, направлених на економічну реструктуризацію. Такі проекти або способи співпраці мали проводитися у галузях сільського господарства, промисловості, інвестицій, енергетики, підготовки, захисту навколишнього середовища, торгівлі та послуг. Їх головна направленість – приватний сектор (Стаття 3). А одна з заключних статей даної Постанови (Стаття 10) встановлювала, що з 1990 р. Європейська Комісія буде писати звіти про впровадження Програми, що буде надсилатися до Європейського Парламенту, Раді ЄС та Економічній та Соціальній Комісії.

Починаючи з 1994 р. вищезазначені завдання PHARE були адаптовані до пріоритетів та потреб кожної держави ЦСЄ. Оновлена Програма з бюджетом більше 10 мільярдів Євро на період з 2000 по 2006 рр. (близько 1.5 мільярда євро щороку) мала два головних завдання: по-перше, розвиток інституційного потенціалу, а, по-друге, фінансування інвестицій.

Бюджет програми «ФАРЕ» на 2000—2006 рр. — понад 10 млрд євро. Її завдання в цей період:

- поліпшити державне керування та інституції, щоб вони могли ефективно працювати в ЄС;
- сприяти засвоєнню масштабного правового доробку ЄС і скорочення перехідного періоду;
- сприяти економічному й соціальному зближенню.

Для нових держав-членів 2003-й був останнім роком подання проектів в рамках «ФАРЕ», втім виконання проектів та їх фінансування тривало ще до 2006 року.

Загалом, такі держави, як: Болгарія, Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Латвія, Естонія, Литва, Угорщина, Польща, Румунія, Словаччина та Словенія отримували допомогу за програмою PHARE під час перед вступного процесу до ЄС. Після 2000 р. – завершального етапу євроінтеграції держав ЦСЄ, PHARE була перенаправлена на підготовку держав-кандидатів для вступу. У допомогу її завданням були запроваджені два нових інструменти: SAPARD ISPA, які розглянемо детальніше далі.

Програма PHARE була направлена на держави регіону Центральної та Східної Європи, однак пізніше була поширена і на держави-кандидати на вступ до ЄС з регіону Західних Балкан. Так, до 2000 року західнобалканські країни (Албанія, Боснія та Герцеговина і Кошишня Югославська Республіка Македонія) також користувалися фінансовою допомогою «ФАРЕ», але з 2001 року відповідні проекти в цих країнах фінансуються з програми «КАРДС» (CARDS).

Програма SAPARD – це базис Співтовариства для підтримки сталого розвитку сільського господарства та сільських районів у державах-кандидатах на вступ до ЄС Центральної та Східної Європи в період передвступного процесу 2000-2006 рр.

Вона розроблена для вирішення проблем, що впливають довгострокове пристосування аграрного сектору та сільських районів, і допомагала впроваджувати правовий доробок ЄС в справах спільної сільськогосподарської політики та пов'язаних з нею політик. Цей інструмент ЄС був заснований Постановою Ради ЄС № 1268/99 від 21 червня 1999 р. «Про підтримку Співтовариствами перед вступних заходів для розвитку сільського господарства та сільських територій в державах-кандидатах на вступ до ЄС Центральної та Східної Європи під час перед вступного періоду».

Отже, через те, що питання регулювання сільського господарства після розширення ЄС стали дискусійними і проблемними як для старих членів-агро виробників ЄС (наприклад, Франції), так і для нових держав-кандидатів на вступ до ЄС (наприклад, Польщі), ЄС окремо регулював це питання для проведення в майбутньому спільної аграрної політики, що буде відповідати інтересів всіх членів ЄС.

Програма ISPA (Інструмент для структурних політик щодо передвступного процесу), був запроваджений Постановою Ради ЄС № 1267/99 від 21 червня 1999 р. «Про встановлення інструменту для структурних політик щодо передвступного процесу»: для підготовки для вступу держав Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), ЄС надає через структурний перед вступний інструмент фінансову підтримку у сферах економічного та соціального об'єднання, зокрема, для політики захисту навколишнього середовища та транспортної політики на період 2000-2006 рр.

Отже, впродовж усього періоду підготовки до вступу, держави ЦСЄ регіону отримували значну фінансову допомогу з фондів ЄС, таких як PHARE, ISPA, SAPARD, а також брали участь у багатосторонніх програмах ЄС. Наприклад, держави Балтії (три колишні республіки СРСР – Литва, Латвія та Естонія) отримували значні кошти за програмами допомоги. Так, загальна сума дотацій у 1991-2001 рр. з боку ЄС через інструменти підтримки держав-кандидатів (PHARE, SAPARD, ISPA тощо) склала: для Латвії – 319 млн. євро, Литви – 527 млн. євро, Естонії – 323 млн. євро. Відповідно розміри допомоги країнам Балтії з боку ЄС у перерахунку на душу населення були найвищими у порівнянні до інших держав Центральної та Східної Європи, і така динаміка зберігалася після вступу країн Балтії у ЄС. Отже, отримання державами ЦСЄ значної фінансової допомоги з фондів ЄС для проведення системних реформ та адаптації до європейських стандартів у різних сферах можна назвати важливим фінансовим механізмом інтеграції до колишніх соціалістичних країн ЦСЄ до Євросоюзу.

3. Копенгагенські критерії членства в ЄС. Процес переговорів між ЄС та країнами-кандидатами

Статтею 49 Договір про Європейський Союз (ДЄС) прямо передбачено лише два критерії членства в Союзі. Так, держава, що претендує на членство, повинна бути європейською (географічний критерій) та поважати і дотримуватися цінностей, на яких ґрунтується ЄС (ст. 2 ДЄС) (політичний критерій).

Згідно зі ст. 49 Європейська Рада може розширювати або додавати нові умови членства. Так, на зібраннях Європейської ради у 1990-х рр. були сформульовані додаткові критерії членства з метою відібрання більш «гідних» претендентів на вступ до ЄС, відповідність яким повинна свідчити про здатність держави виконувати обов'язки держави-члена ЄС.

Критерії, яким мають відповідати держави-кандидати на вступ з ЦСЄ до Європейського Союзу були схвалені на засіданні Європейської Ради у **Копенгагені у червні 1993 р. і включають в себе:**

- стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії);
- наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії);
- здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (правовий критерій). Членство вимагає, щоб держави-кандидати добилися стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство закону, права людини, повагу і захист меншин, наявність функціонуючої ринкової економіки, а також здатність справлятися з конкурентним тиском ринкової економіки в рамках Союзу.

Політичні критерії

- гарантування демократії та верховенства права:
 - а) вільні і чесні вибори;
 - б) функціонування законодавчої гілки влади:
 - працювати вільно;
 - повноваження мають поважатися;
 - опозиція має брати повну участь у діяльності парламенту;
 - меншини, якщо вони є в державі, повинні мати можливість бути представленими у законодавчому органі держави.
 - в) функціонування виконавчої гілки влади:
 - створення об'єднаної системи державної служби;
 - децентралізація та структурна реформа системи державного управління;
 - публічний доступ до інформації;
 - ефективне консультування з зацікавленими сторонами;
 - підзвітність державного управління.
 - г) функціонування судової гілки влади:
 - незалежність судової гілки влади;
 - підготовка та перепідготовка суддів;
 - заповнення вакансій в судовій гілці влади;
 - покращення доступу людей до судочинства;
 - покращення вирішення судових справ;
 - ефективне впровадження рішень суду.
 - д) заходи з протидії корупції
- захист прав людини,
- повага і захист меншин.

Тобто членство в ЄС з точки зору політичних стандартів вимагає від держави-кандидата стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу

і захист меншин. Статтею 6 Договору про Європейський Союз закріплено, що «Союз базується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини і основних свобод та верховенства прав.

Держави, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити принципи демократії і верховенства права у своїх конституціях, але й втілювати їх у повсякденне життя. Конституції держав-заявників мають гарантувати демократичні свободи, включаючи політичний плюралізм, свободу слова і свободу совісті. Вони встановлюють демократичні інститути та незалежні органи правосуддя, органи конституційної юрисдикції, що створює умови для нормального функціонування державних установ, проведення вільних і справедливих виборів, періодичної зміни правлячої парламентської більшості, а також визнання важливої ролі опозиції у політичному житті.

З метою оцінки виконання державами-кандидатами умов членства Європейська Комісія у кожному своєму Висновку виходить за межі формального опису політичних інститутів і відносин між ними. На основі ряду детальних критеріїв вона оцінює, чи має демократія реальний характер. При цьому перевіряється, як захищаються конституційні права і свободи, зокрема, свобода слова в процесі діяльності політичних партій, неурядових організацій і засобів масової інформації.

Економічні критерії

Відповідно до Копенгагенських критеріїв, вимоги до членства у сфері економіки полягають у наявності як дієвої ринкової економіки, так і здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС.

Наявність дієвої ринкової економіки характеризується наступними елементами:

- рівновага між попитом і пропозицією як результат вільної взаємодії ринкових сил;
- лібералізація цін і торгівлі;
- відсутність перешкод для доступу на ринок і виходу з нього;
- наявність достатньої правової бази, включаючи регулювання права власності, виконання законів і контрактів;
- досягнення макроекономічної стабільності, включаючи цінову рівновагу, стабільність державного фінансування та платіжного балансу;
- суспільний консенсус щодо найважливіших питань економічної політики;
- достатня розвиненість фінансового сектору для спрямування збережень на інвестування виробництва.

Критерій здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС передбачає:

- наявність дієвої ринкової економіки з достатнім рівнем макроекономічної стабільності, що дає змогу суб'єктам ринку приймати рішення в атмосфері стабільності й передбачуваності;
- достатня кількість людських і матеріальних ресурсів, включаючи інфраструктуру (енергопостачання, телекомунікації, транспорт і ін.), рівень освіти і дослідницької діяльності;
- ступінь впливу урядової політики і законодавства на конкуренцію шляхом проведення торговельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги;
- рівень і темпи інтеграції держави в ЄС перед його розширенням;
- достатня частка малих підприємств у структурі економіки, оскільки малі підприємства отримують вигоду від спрощеного доступу на ринок.

Правовий критерій (адаптація законодавчої бази до норм *acquis communautaire* – правового доробку ЄС)

Цей критерій є базисом для політичної та економічної інтеграції країни до структур ЄС (тобто політичного й економічного критерію).

Зрештою держави-кандидати на членство в ЄС мають прийняти весь комплекс права ЄС, який охоплює економічну, політичну та соціальну сфери і складається з 31 розділу, а

розділи містять законодавчі акти в тій чи іншій галузі. Зважаючи на те, що весь правовий доробок ЄС має майже п'ятдесятирічну історію розвитку, тому його імплементація у кожній з країн представляє собою довготривалий процес, який продовжується навіть після набуття повноправного членства. Отож, гармонізація національного права з правовим доробком ЄС (*acquis communautaire*) є складним процесом, але водночас таким, результати якого можна чітко оцінити.

Європейська Рада дійшла висновку, що держави-кандидати мають бути здатними взяти на себе зобов'язання членства в ЄС у контексті відповідності цілям Договору про Європейський Союз, включаючи політичний, економічний і валютний Союз.

Спільна зовнішня політика і політика у сфері безпеки є головними складовими політичного союзу ЄС.

Важливим сегментом ЄС є Європейський економічний і валютний союз. Однак слід розрізняти участь у валютному союзі, обов'язковому для усіх членів ЄС, і прийняття євро як єдиної валюти. Від нових членів не вимагається прийняття євро як єдиної валюти, навіть якщо вони беруть участь у ЕВС. Участь у ньому сприятиме розвитку держав-кандидатів, прийняттю у перспективі євро як єдиної валюти для усіх членів ЄС.

Переговори про членство не можуть починатися, поки всі уряди ЄС не погоджуються у формі одностайного рішення Ради ЄС щодо рамок або мандату на переговори з країною-кандидатом. Переговори проводяться між міністрами та послами урядів ЄС та країни-кандидата у так званій міжурядовій конференції.

Водночас, на Копенгагенському саміті ЄС (червень 1993 р.) зазначалося, що навіть у тому випадку, якщо претендент на членство відповідає усім критеріям, необхідним для входження до ЄС, ЄС може відмовити йому у вступі, якщо буде встановлено, що в разі такого прийому порушується можливість ЄС «абсорбувати нових членів» (тобто готовність самого ЄС до вступу нових держав).

Переговори під кожним розділом базуються на наступних елементах:

– *Скринінг* – Єврокомісія проводить детальну експертизу разом з країною-кандидатом у кожному розділі, щоб визначити, наскільки добре країна готова. Результати розділу представлені Єврокомісією державам-членам у формі звіту про скринінг. Висновок цього звіту є рекомендацією Єврокомісії або відкрити переговори прямо або вимагати, щоб спочатку було виконано певні умови – відкриття контрольних показників.

– *Переговірні позиції* – перш ніж переговори можуть розпочатися, країна-кандидат має представити свою позицію, і ЄС має прийняти спільну позицію. Для більшості розділів ЄС встановить критерії закриття в цій позиції, які повинні бути виконані країною-кандидатом, перш ніж переговори у відповідній політичній сфері можуть бути закриті. Для розділів 23 та 24 Єврокомісія пропонує, щоб у майбутньому ці розділи були відкриті на основі планів дій з тимчасовими критеріями, які повинні бути виконані на основі їх впровадження, перш ніж закривати критерії.

Процес приєднання відбувається в чотири основні стадії:

- 1) аплікаційна – подання заявки на вступ;
- 2) оцінювальна – розгляд заявки та прийняття позитивного рішення;
- 3) переговорна – проведення переговорів з державою-кандидаткою;
- 4) ратифікаційна – підписання договору про вступ та набрання ним чинності.

Темп переговорів залежить від швидкості реформ та приведення у відповідність до законодавства ЄС у кожній країні.

Завершення переговорів

- 1) Закриття розділів

Жоден переговорний процес щодо будь-якої окремої глави не буде закритий, доки кожен уряд ЄС не задоволений прогресом, досягнутим кандидатом у цій сфері політики, як проаналізовано Єврокомісією. І весь переговорний процес остаточно закінчується лише після того, коли кожна глава буде закрита.

- 2) Договір про приєднання.

Це документ, який закріплює членство країни в ЄС. Він містить детальні умови членства, всі перехідні механізми та терміни, а також деталі фінансових механізмів та будь-яких положень про захист. Однак, після підписання договору, кандидат стає країною, що приєдналася. Це означає, що він повинен стати повноправним членом ЄС на дату, встановлену договором, якщо договір буде ратифікований. Тим часом, він отримує вигоду від спеціальних заходів, таких як можливість коментувати проекти пропозицій ЄС, повідомлення, рекомендації чи ініціативи та «активний статус спостерігача» в органах та установах ЄС (він має право говорити, але не голосувати).

На Ессенському саміті 9–10 грудня 1994 р. була прийнята програма сприяння державам-кандидатам у підготовці до вступу – «Стратегія підготовки до членства», або «передвступна» стратегія». Вона складала основний зміст «східної політики» ЄС у 1990-ті рр. і включала чотири головні етапи:

- 1) Європейські угоди;
- 2) багатосторонній структурований діалог;
- 3) підготовка асоційованих держав ЦСЄ до інтеграції в Єдиний внутрішній ринок ЄС, що регламентувалась Білою книгою (1995 р.);
- 4) фінансова допомога державам ЦСЄ.

Також ЄС розробив такі документи як «Європейська комісія. До тіснішого союзу із країнами Центральної та Східної Європи» та «Порядок денний 2000». У документі «Порядок денний 2000» Європейська Комісія сформулювала так звану посилену стратегію попереднього вступу держав-кандидатів з ЦСЄ. Разом зі стратегією Європейська Комісія прийняла документ «Партнерство заради вступу». Метою партнерства було об'єднати всі форми підтримки ЄС для держав-кандидатів на вступ, окреслити основні короткотермінові й середньо-термінові пріоритети в прийнятті чинного права ЄС. Тобто дані документи ЄС окреслили основу співробітництва та шляхи інтеграції держав ЦСЄ до Євросоюзу.

Отже, ЄС використовував різні інструменти для реалізації стратегії розширення на Схід. Можна виокремити основні інструменти розширення ЄС на Схід. Це, по-перше, фінансові інструменти (програми допомоги PHARE, SAPARD, ISPA); по-друге, політичний інструмент (багатосторонній структурований діалог); по-третє, правовий інструмент (укладання і реалізація Європейських угод з державами ЦСЄ).

4.П'яте та шосте розширення ЄС: виклики, результати та перспективи

Розширення Європейського Союзу – це процес поширення Європейського союзу за допомогою вступу до нього нових європейських держав.

Держави східноєвропейського регіону ще на початку 1990-х рр. були зацікавлені в поглибленні співробітництва з ЄС та включення до процес європейської інтеграції, з ніж вони пов'язували надії на швидке завершення процесу системних перетворень. Крім того, в розширенні ЄС на схід були зацікавлені і деякі країни-члени ЄС, серед яких особливо слід виділити Німеччину. Саме Німеччина зацікавлена в збереженні політичної стабільності в країнах, які знаходяться на сході її кордонів і куди направляються 53% її експорту.

ЄС ще на початку 1990-х рр. поділив колишні соціалістичні держави Європи на три групи:

перша група – держави ЦСЄ;

До держав першої групи (держави ЦСЄ) Євросоюзом були віднесені Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Болгарія, Румунія і три держави Балтії (Естонія, Латвія і Литва), а відносини з ними будувалися в рамках інституту Європейських угод (угод про асоціацію).

друга група – держави регіону Балкан;

Другу групу (держави Балкан) становили Федеративна республіка Югославія (Сербія і Чорногорія), Хорватія, Албанія, КЮРМ, Боснія і Герцеговина. Головним завданням ЄС щодо держав цієї групи було сприяння мирному врегулюванню збройних

регіональних та етнічних конфліктів і припиненню воєнних дій в державах цього регіону в 1990-х рр. Після нормалізації ситуації в цих державах ЄС планував підписати з ними угоди про стабілізацію і асоціацію.

третья група – Росія і держави СНД

Держави третьої групи, Росія і держави СНД, розглядались ЄС як єдиний політичний простір і отримали статус третіх країн, з якими могли бути укладені угоди про партнерство і співробітництво. Тобто державам третьої групи було відмовлено в перспективі повного членства чи навіть асоційованого членства на початку 1990-х рр.

Першим кроком на шляху розширення зони європейської інтеграції на схід стало **укладення угод про асоціацію між ЄС та країнами ЦСЄ**, що одержали назву Європейських угод, які передбачали в невизначений термін вступ до ЄС.

У 1991 р. угоди про асоціацію були укладені з Угорщиною, Польщею, в 1993 р. – з Румунією і Болгарією, в 1994 р. – з Чеської Республікою і Словаччиною, в 1995 р. – зі Словенією.

Після укладання асоційованих угод з ЄС політика держав ЦСЄ була направлена на адаптацію національного законодавства до норм і стандартів ЄС, більш тісну економічну інтеграцію, співпрацю в пріоритетних напрямках зовнішньої політики. Головною метою імплементації цих угод було створення зони вільної торгівлі між ними та ЄС через скасування митних зборів та інших торговельних бар'єрів до кінця 1990-х років.

У 1993 р. на засіданні Європейської ради в Копенгагені було ухвалено рішення про те, що асоційовані країни ЦСЄ при наявності волевиявлення з їх боку, можуть стати членами ЄС, виконавши ряд «Копенгагенських критеріїв» (які розглядалися в попередньому підрозділі).

Встановлення чітких критеріїв членства для країн ЦСЄ послужило основою для **подачі офіційних заяв держав з проханням про прийняття в члени ЄС:**

- Угорщини та Польщі – у 1994 р.,
- Румунії, Словаччини, Латвії, Естонії, Литви та Болгарії – у 1995 р.,
- Чехії та Словенії – у 1996 р.

З цього часу їх державна політика була направлена на набуття повноправного членства в ЄС шляхом виконання Копенгагенських критеріїв членства, прийняття та імплементації урядових програм розвитку, політичному діалозі з ЄС і продовженні реформ у відповідності з європейськими стандартами у різних галузях. Отже, на цьому етапі постсоціалістичні держави ЦСЄ отримали статус асоційованих членів ЄС і почали активно впроваджувати державну політику, направлену на членство в цьому об'єднанні.

У 1994 р. Європейським Союзом була схвалена програма підготовки цих країн до вступу в ЄС – так звана Біла книга «Підготовка асоційованих країн Центральної та Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок Європейського Союзу». Важливе значення мали рішення засідання Європейської ради в Мадриді в грудні 1995 року. На засіданні було встановлено, що при приєднанні до ЄС країни-кандидати повинні мати розвинену ринкову економіку, ефективне управління і стабільне фінансово-економічне становище.

У критерії приєднання (при оцінці фінансових наслідків розширення для ЄС в даних областях) були введені додаткові обмежувачі: здатність країн прийняти і здійснювати схвалену ЄС структурну і аграрну політику. Протягом 1997 Європейська комісія і 11 країн-кандидатів (10 країн ЦСЄ і Кіпр) досягли домовленості щодо умов і термінів початку переговорів про вступ. На базі рекомендацій Комісії ЄС у грудні 1997 року на засіданні Ради глав держав і урядів-членів ЄС у Люксембурзі було прийнято політичне рішення про поетапне масштабне розширення Євросоюзу.

На саміті, названому самітом розширення, було оголошено список держав, які ближче інших підійшли до виконання копенгагенських критеріїв: Кіпр, Польща, Угорщина, Чехія, Естонія і Словенія.

Таке рішення ЄС викликало занепокоєння інших держав ЦСЄ, що не були включені до «першої хвилі» розширення ЄС на Схід разом з тими п'ятьма державами, що були

включені. Тому різні можливі проблеми від вступу держав ЦСЄ «хвилями» й інші фактори призвели до того, що таку політику було переглянуто.

Так, під час Гельсінського саміту в грудні 1999 р. та Копенгагенського саміту в грудні 2002 р. була змінена політика ЄС щодо вступу держав Центральної та Східної Європи: замість стратегії вступу «хвилями» була прийнята стратегія «рівних можливостей». Відтак, переговори про вступ почалися з усіма 10 державами-кандидатами з ЦСЄ, а також з Кіпром і Мальтою. З ними вже було підписано Партнерські угоди з вступу, в основі яких було покладено спільні пріоритети співробітництва з виконання критеріїв членства в ЄС.

У референдумах, які відбулися у державах щодо вступу в ЄС, результати були позитивними і рівень підтримки населенням членства в ЄС був особливо великим (див. Табл.). Наприклад, в Словаччині, Литві і Словенії 90-92% населення підтримало вступ до ЄС на національних референдумах.

Таблиця

Рівень підтримки населенням членства в ЄС на національних референдумах «п'ятого» розширення ЄС, у %

Держава	Дата проведення	Результат, у %	Результат (так/ні)
Мальта	8 березня 2003 р.	53,6%	так
Словенія	23 березня 2003 р.	89,2%	так
Угорщина	12 квітня 2003 р.	83,8%	так
Литва	11 травня 2003 р.	91%	так
Словаччина	16-17 травня 2003 р.	92,5%	так
Польща	8 червня 2003 р.	77,4%	так
Чеська Республіка	13-14 червня 2003 р.	77,3%	так
Естонія	14 вересня 2003 р.	64%	так
Латвія	20 вересня 2003 р.	67%	так

1 травня 2004 р. відбулося «п'яте» розширення Європейського Союзу, так зване розширення ЄС на Схід. Уперше Євросоюз поповнили відразу 10 держав, з яких вісім – постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ): Естонія, Латвія, Литва, Польська Республіка, Угорщина, Чеська Республіка, Словаччина, Словацька Республіка. А також ще дві країни регіону (Болгарія та Румунія) приєдналися до ЄС через три роки, у 2007 р., коли відбулося «шосте» розширення ЄС.

П'яте розширення ЄС стало безпрецедентним подією в історії об'єднаної Європи за його масштабами.

Фото: п'яте розширення ЄС

Громадська думка «старих» 15 держав-членів об'єднання змінювалася на більшу підтримку розширення ЄС у 2004 р. Так, наприклад, у 2000 р. 44% населення підтримувало розширення ЄС на Схід, а 35% були проти цього. Натомість через два роки, у 2002 р., вже 55% підтримувало вступ до ЄС нових держав з регіону ЦСЄ, а 37% виступали проти.

Після завершення п'ятого розширення ЄС відразу ж приступила до **шостого розширення**. Країни ЄС не відмовлялися від Болгарії та Румунії, але й не поспішали з остаточним рішенням. Болгарію до ЄС розглядали як ідеальну країну для розвитку сільського господарства, а Румунію – як одне з головних джерел робочої сили.

У квітні 2005 року була підписана угода про вступ Болгарії та Румунії до ЄС. У ньому говорилося про те, що приєднання відбудеться тільки в тому випадку, якщо до 1 січня 2007 року країни виконають всі поставлені умови. Від Болгарії головним чином вимагали посилення законів по боротьбі з корупцією та злочинністю, поліпшення умов проживання в країні нацменшин і зростання економіки. Від Румунії – реформ освітньої та судової систем, вдосконалення соціальної політики щодо нацменшин і більше відповідального підходу до охорони навколишнього середовища. У разі невиконання цих умов Єврокомісія залишила за собою право відкласти вступ Румунії та Болгарії ще на рік. Договір про вступ Болгарії та Румунії до Євросоюзу з 1 січня 2007 року підписали в Ньюмюнстері в Люксембурзі. Під документами поставили підписи керівники Болгарії та Румунії, а також міністри закордонних справ 25 країн-членів ЄС.

Фото: шосте розширення ЄС

Таким чином, реалізація проекту п'ятого та шостого розширень відбувалася протягом десяти років, але й вступ цих країн не означав завершення процесу інтеграції в ЄС. Триває робота з економічної інтеграції цих країн: гармонійний розвиток економічних інститутів; стабільне та збалансоване економічне зростання; підвищення рівня життя; високий рівень зайнятості; економічна і валютна стабільність.

При цьому відзначимо, що в двох державах, які приєдналися до ЄС у 2007 р., а саме Румунії і Болгарії, національних референдумів з приводу членства в ЄС не проводилося у зв'язку з високим рівнем підтримки євроінтеграції громадськістю, як показували загальнонаціональні опитування в цих державах. Наприклад, у 2004 р, коли вже були завершені переговори про вступ Румунії до ЄС, опитування громадської думки показувало, що 80% румун підтримували членство держави в Євросоюзі.

Ставлення європейців до того, чи позитивним є членство їх держави в ЄС за період 2001-2009 рр. змінювалося: в середньому 53-55% мали позитивне ставлення до цього, з мінімальним показником в 48% у 2003-2004 рр., і найбільшим – 58% у 2007 р. З огляду на наведене вбачаємо, що низький показник оцінки членства в ЄС у 2003-2004 рр. можна пояснити побоюваннями населення держав-членів ЄС після розширення його меж у 2004 р. та його можливих негативних наслідків для «старих» 15 держав-членів об'єднання.

Можна виділити такі особливості п'ятого та шостого етапів розширень ЄС:

- ніколи раніше ЄС не приростала одночасно таким кількістю нових і таких неоднорідних членів. За всю історію розширень ніколи не вступали до ЄС більше трьох країн-кандидатів;
- вісім з десяти нових країн – це постсоціалістичні країни, які мають у своєму історичному пасиві досвід (хоча і різний) соціалістичного правління. Вони дуже відрізняються від нинішніх членів ЄС з економічного, соціального, політичного стану, менталітету;
- вперше настільки очевидно є політичне підґрунтя прийняття рішення про розширення. За словами багатьох європейських політиків, вперше за багато років європейці отримали можливість відчувати себе єдиним цілим. Крім того, зникає проблема післявоєнного розколу Європейського континенту.
- п'яте розширення відбулося на найвищому рівні економічної інтеграції країн ЄС – на етапі завершення формування економічного і валютного союзу.

Таким чином, п'яте і шосте розширення — це розширення, що відбувалося безпосередньо на стадії завершення формування економічного та валютного союзу, значного прогресу на шляху формування політичного союзу, поглиблення співпраці у сфері безпеки. І це робить питання такого розширення особливо складним — як у політичному, економічному, так і в правовому та процедурному аспектах.

5. Хорватія - останнє розширення ЄС. Країни-кандидати на вступ до ЄС

Після розширень на схід загалом громадськість стала менш схвально ставитися до вступу нових держав до ЄС. Так, наприклад, в 2008 р. 36% людей в ЄС були проти майбутніх розширень Євросоюзу; з 2009 р. їх кількість становила 40% і досягла двох піків – 45% у травні 2010 р. і 50% в листопаді 2011 р. У той же час кількість європейців, які виступали за подальше розширення меж ЄС, зменшилася з 2009 р. до менше 50%. Згодом наприкінці 2011 р. в середньому по ЄС вже лише 39% європейців підтримували розширення Євросоюзу; при цьому саме в регіоні Східної Європи зберігалася найбільша підтримка цього процесу серед громадськості.

Переважно громадяни нових держав-членів ЄС з регіону ЦСЄ (за винятком Болгарії, Угорщини та Латвії) вважали, що їх держава отримала вигоди від членства в Євросоюзі.

На четвертому місці у підтримці громадськості ЄС була Хорватія у 2010 р. (близько 50%), яка й вступила до Євросоюзу 1 липня 2013 р.

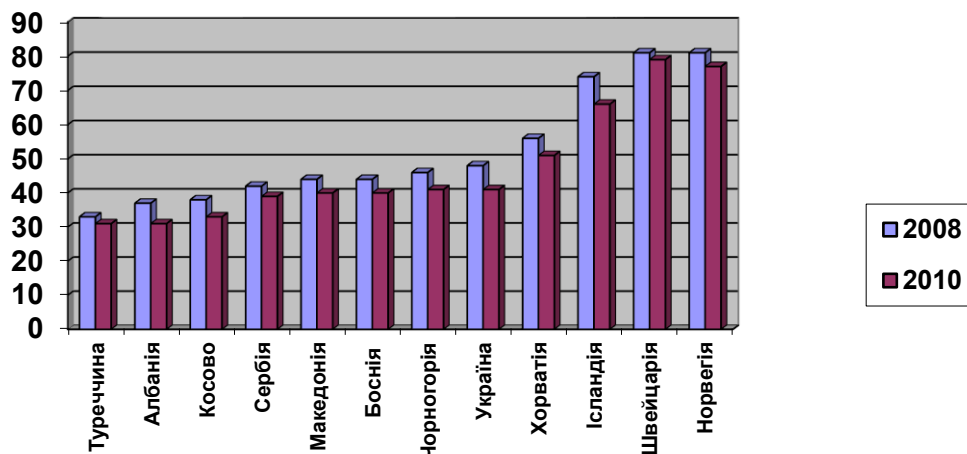

Рисунок. Підтримка громадськості ЄС вступу до Євросоюзу інших держав Європи, у % (на основі соціологічних даних Eurobarometer)

Приєднання Хорватії до ЄС відбувалося у складний момент. Спільнота переживала найглибшу в своїй історії кризу (як фінансово-економічну, так і політичну). Бажання приймати нових членів сильно зменшилося особливо після вступу Румунії і Болгарії 2007 року, адже обидві ці країни фактично були прийняті «авансом». Ані Болгарія, ані Румунія на момент приєднання до Євросоюзу не виконали всіх вимог спільноти, зокрема щодо боротьби з корупцією. Тоді в Брюсселі сподівалися на те, що вже саме по собі членство в ЄС допоможе розв'язати існуючі проблеми. Але сталося все з точністю до навпаки: набувши членство, уряди Болгарії і Румунії стали почивати на лаврах замість продовження реформ. Саме тому ці новачки спільноти досі не можуть приєднатися до Шенгенського простору.

Такий вступ «авансом» для Хорватії вже був неможливий. Країни Євросоюзу дуже ретельно поставилися до контролю виконання Загребом (столиця Хорватії) всіх критеріїв вступу. Після прийняття Радою ЄС у грудні 2011 року рішення про приєднання Хорватії процес ратифікації відповідної угоди парламентами країн спільноти ставився у пряму залежність від виконання вимог європейських партнерів, насамперед у боротьбі з корупцією.

Фото: сьоме розширення ЄС

Отже, Хорватія стала другою після Словенії колишньою югославською республікою в Євросоюзі. З її вступом в ЄС стало 28 країн-членів. Поступове поповнення європейської

спільноти країнами регіону, де лише два десятиліття тому йшла війна, має для Європи символічне значення.

6. Brexit – вихід Великої Британії з ЄС

На референдумі 23 червня 2016 року Великобританія проголосувала за вихід з Євросоюзу, а 31 січня 2020 року вона офіційно перестала бути державою-членом ЄС.

Проаналізуємо коротко шлях виходу Великої Британії з ЄС.

Brexit – це поєднання слів Britain and Exit – означає вихід Великої Британії з ЄС.

Референдум про Brexit відбувся у Великобританії та Гібралтарі 23 червня 2016 року. Тоді за вихід з ЄС проголосували 51,89% британців при явці 72,21%. У березні 2017 року Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії повідомило про свій намір вийти з Європейського Союзу відповідно до статті 50 Договору про Європейський Союз. Нагадаймо, відповідно до цієї статті Договорі будь-яка країна-член ЄС може вийти з об'єднання.

29 березня 2017 року розпочалася процедура офіційного виходу Великобританії з Європейського Союзу. Процедура була важка, супроводжувалася політичними кризами, змінами після виборів урядів у Великобританію, довгими переговорами щодо умов виходу і майбутніх відносин між Великобританією й ЄС.

29 січня 2020 року Європейський Парламент схвалив угоду про Brexit. Після рішення Європейського Парламенту Рада ЄС завершила процес ратифікації, проголосувавши кваліфікованою більшістю голосів 30 січня 2020 р.

З 1 лютого 2020 року Великобританія більше не входить до ЄС.

ЄС та Великобританія домовились про умови виходу Великобританії з ЄС, які звичай називають «Угода про відкликання» або «Угода про Brexit». Більшу частину цієї угоди узгодив уряд Терези Мей. Але після того, як Борис Джонсон змінив її в липні 2019 року на посту прем'єр-міністра Великобританії, він домовився про деякі зміни до угоди. Відповідно до цього, законодавство ЄС, включаючи вільний рух ЄС, і надалі застосовуватиметься до Великобританії до завершення узгодженого перехідного періоду (який закінчився 31 грудня 2020).

Отже, хоча Великобританія погодилася на умови виходу з ЄС, обом сторонам все ще потрібно було вирішити, як виглядатимуть їхні подальші відносини. Протягом цього 11-місячного перехідного періоду – після виходу і до кінця 2020 р. Великобританія продовжувала виконувати всі правила ЄС, і його торгові відносини залишалися тими ж.

Однак сторонам треба було узгодити нову угоду про зону вільної торгівлі. Це потрібно, оскільки Великобританія виходить з єдиного ринку та митного союзу в кінці перехідного періоду. Угода про вільну торгівлю дозволить товарам переміщатися по ЄС без додаткових зборів. Якщо ж нова угода не буде погоджена вчасно, тоді Велика Британія

зіткнеться з можливістю торгувати без угоди. Це означало б тарифи (податки) на товари Великобританії, які ввозяться до ЄС, та інші торговельні бар'єри.

Крім торгівлі, також потрібно було вирішити багато інших аспектів майбутніх відносин між Великобританією та ЄС. Наприклад:

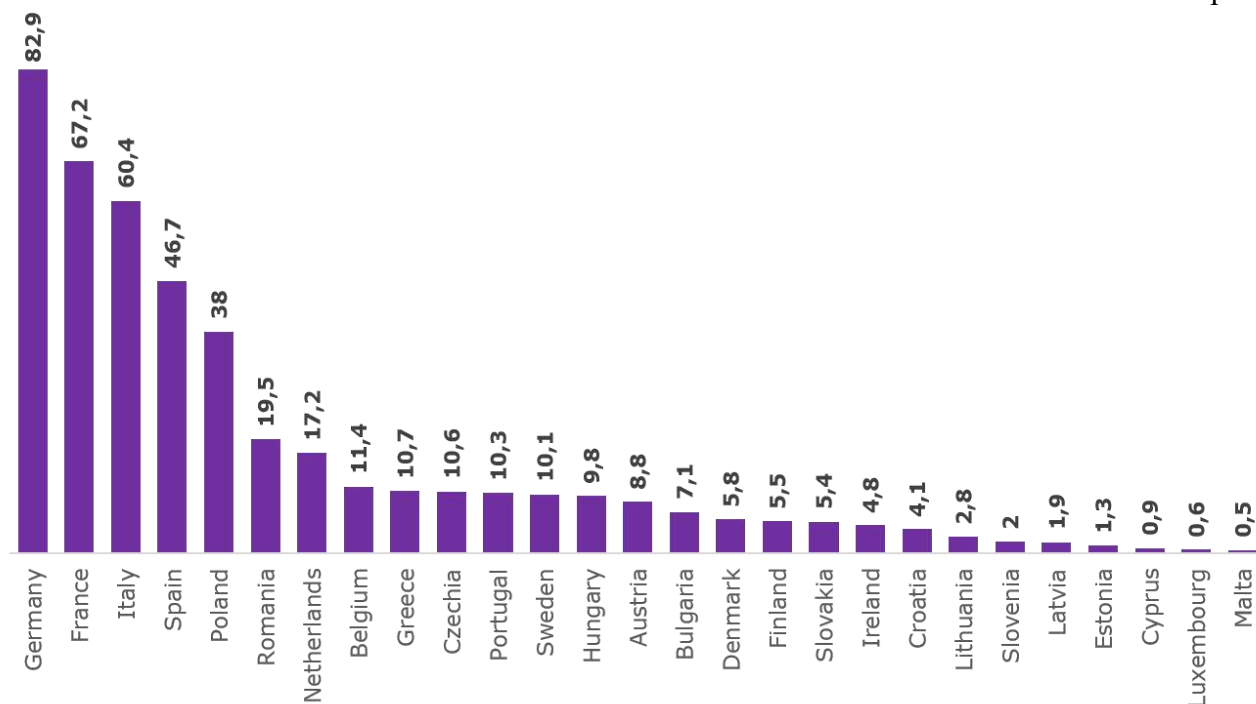
- правоохоронні органи, обмін даними та безпека;
- авіаційні стандарти та безпека;
- доступ до риболовних вод;
- постачання електроенергії та газу;
- ліцензування та регулювання лікарських засобів.

Таким чином, після виходу Сполученого Королівства Велика Британія та Північна Ірландія зі складу ЄС у січні 2020 р. (так званий Brexit), станом на 2021 р. ЄС складається з 27 країн-членів.

Фото: карта 27 країн-членів ЄС (станом на 2021 р.)

Кількість населення ЄС-27 становить 446 мільйонів осіб станом на 2019 р.

Графік: Кількість населення ЄС-27, розподіл по країнам-членам

Офіційна мова кожної країни-члена є офіційною мовою ЄС. Оскільки кілька держав-членів мають ту саму офіційну мову, то це означає, що існує 24 офіційні мови в ЄС. Навіть після виходу Великобританії з ЄС англійська мова залишається однією з офіційних мов Ірландії та Мальти.

Отже, три розширення ЄС у 21 столітті посилили політичну роль Європейського Союзу в світовому співтоваристві, у результаті чого ЄС став однією з найбільш сильних інтеграційних угруповань у світі.

1 травня 2004 р. відбулося «п'яте» розширення Європейського Союзу, так зване розширення ЄС на Схід. Уперше Євросоюз поповнили відразу 10 держав, з яких вісім – постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи: Естонія, Латвія, Литва, Польська Республіка, Угорщина, Чеська Республіка, Словаччина, Словацька Республіка. А також ще дві країни регіону (Болгарія та Румунія) приєдналися до ЄС через три роки, у 2007 р., коли

відбулося «шосте» розширення ЄС. Для більшості держав п'ятого розширення ЄС реалізація програми підготовки до вступу зайняла близько 11 років, а для Болгарії й Румунії 14-15 років. Уперше членами ЄС стали країни (крім Кіпру й Мальти), які лише в кінці 1980-х рр. почали перехід від соціалістичної економіки до ринкового господарства, від авторитарної держави до демократії європейського зразка. Останнє розширення ЄС відбулося у 2013 р., коли до ЄС вступила Хорватія. Майбутні розширення ЄС також плануються з регіону Балкан – країн колишньої Соціалістичної Республіки Югославія.

У таблиці нижче представлені всі етапи розширення ЄС у 20-21 столітті.

Таблиця

Етапи розширення ЄС

Рік	Етап	Держави
1951	Договір про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі	«Держави-засновники»: Франція, ФРН, Бельгія, Люксембург, Нідерланди та Італія
1973	Перше розширення	Велика Британія, Ірландія та Данія
1981	Друге розширення	Греція
1986	Третє розширення	Іспанія та Португалія
1995	Четверте розширення	Австрія, Фінляндія та Швеція
2004	П'яте розширення	Чеська Республіка, Кіпр, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина та Словенія
2007	Шосте розширення	Болгарія та Румунія
2013	Сьоме розширення	Хорватія

До нового етапу розширення у 21 ст. ЄС підійшов, перебуваючи фактично на завершальній стадії економічної інтеграції — створення економічного та валютного союзу, а також значною мірою здійснивши цілі політичного союзу. Такий результат був досягнутий протягом понад 50-ти років, через складний і поступовий процес інтеграції, формування правової бази та механізмів співпраці.

Питання для самоперевірки

1. Чому падіння Берлінської стіни ознаменувало початок нового етапу євроінтеграції?
2. Які є основні стадії процесу приєднання держави до ЄС?
3. Поясніть сенс гасла «повернення до Європи»?
4. Яке основне призначення програми ЄС PHARE?
5. Назвіть Копенгагенські критерії членства в ЄС.
6. На вирішення якої основної проблеми направлена програма ЄС SAPARD?
7. Які особливості п'ятого та шостого етапів розширень можна назвати основними, на Вашу думку?
8. Назвіть три основні проблеми вступу до ЄС країн Центральної та Східної Європи.
9. Як Ви вважаєте, чому Румунія та Болгарія вступили до ЄС у 2007 р., а не у 2004 р.?
10. Чому вступ «авансом» до ЄС для Хорватії був неможливим?

Рекомендована література

1. Офіційний сайт ЄС: www.europa.eu
2. Офіційний сайт BBC: <https://www.bbc.com/news/uk-politics>
3. Палагнюк Ю. В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми : [монографія] / Ю. В. Палагнюк. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – 392 с.
4. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія та засади функціонування : навч. посіб. / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко ; за ред. Л.В. Губерського. – К. : Знання, 2009. – 751 с.
5. Світова та європейська інтеграція : [навч. посіб.] / за ред. М. О. Багмета–Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 340 с.
<http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/252/7.pdf>
6. Палагнюк Ю. В. Основні інструменти розширення Європейського Союзу на Схід / Ю. В. Палагнюк // Ефективність державного управління [Текст] : зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2013. – Вип. 37. – С. 189–196.
7. Палагнюк Ю. В. Механізми інтеграції держав Центральної та Східної Європи у Європейський Союз / Ю. В. Палагнюк // Державне управління і місцеве самоврядування. – 2013. – № 4 (19). – Д. : ДРІДУ НАДУ. – С. 115–123.
[http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2013/2013_04\(19\)/15.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2013/2013_04(19)/15.pdf)
8. Dinan D. (2010) Ever Closer Union. An Introduction to European Integration. – Forth edition: Lynne Reinner Pub
9. English. European and Euro-Atlantic Integration. A textbook for Civil Servants and Local Government Employees / Y. Glukhova, D. Say, Y. Palagnyuk, S. Ponomaryov, S. Soroka, A. Soloviova. – 3rd ed., updated. – Mykolayiv : Petro Mohyla BSSU, 2018. – 336 p.
10. Електронний ресурс : <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes/kopengagenski-kriteriyi-chlenstva-v-yevropejskomu-soyuzi>

Тестові завдання до лекції 3

<https://forms.gle/pdyyFQdUKDEXEBf17>